

INIMESE VARI

1

Mareti uni oli nii põgus, et ta kuulis toonesepa tiksutust sängisambas.

Peaaegu kunagi ei langenud ta nii raskesse unne, et poleks tundnud oma keha. Ta kohendas liikmeid, mis väsisid, ja kuulis läbi uinaku vaikuse suminat enese ümber. Ta liigutas suud, ja sest vaevalt kuuldavast häälest pelgusid otsekui pimeduse sõjaväed, mis seisis valvel ta kohal. Siis aga süüvis ta pilguks jälle une pimedasse riiki.

Ikka sama uni, sama une vari viirastus ta ajudes neil pikil õil.

See oli peaaegu paljas mõte pojast, kes oli kaugel. Tal polnud õiget aimust kaugusest, mis teda pojast eraldas, ja ta ei võinud kujutleda maid ning kohti, kus see liikus.

Nagu üle tühjusekuristikku kandus ta mõte. See algas oma teekonda siitsamast onni eest, jätkusid sama jõgi ja samad künkad. Ta sammus kord üles, kord alla jõe kallast mööda — sajad ja tuhanded verstad. Ja mida kaugemale ta sai, seda ebatõelisemaks muutus maailm. Umbrused sulasid udupilviks, puud seisisid kui sinisambad, jõgi kumas kui kullajoom, taevast viirlesid udukoonaldes. Kuid üks oli tõeline keset neid muinasjutulisi maid — ta poeg.

Ta teadis ta olevat lihtsõduri, kuid ometi paistis kõik, mis teda ümbritses, üleloomulikult suur. Ta nägi teda sõitvat sammu läbi ääretute väesalkade kui muistse sõjapealiku. Siis nägi ta teda käe sirutavat, ning leegionid liikusid ta märgi järgi kui merelained. Ja siis astus ta võitjana võõrastesse linnadesse, mis olid kui päikeses säravad kristallmetsad.

Ikka suurem ja suurem näis poeg Maretile, otsekui oleks ta kõik sõja-aastad ühtesoodu edasi kasvanud. Kuid mida suuremaks sai poeg, seda väiksemaks tundus Maret iseene-

sele jäävat. Ta tõmbus kokku kui koonal, tal polnud raskust rohkem kui nukul. Ta oli otseku alandlik käabus, maad liigi küürus, täis armastust.

Kuid hoolimata poja suurusest ja jõust ning ta enese väiksusest ja jõuetusest hakkas Maret teda peagi jälle haletsema. Ta oli nii kaugel ja ta ei näinud teda enam haletsevat. Maailm oli ta ees lahti, kuid ometi kannatas ta nägija hästi. Ta oli rikas kui kuningas ja magas siiski paljal maal. Päike kõrvetas teda, vihm kallastalle kacla ja jäised tuuled panid ta vabiseema. Siis oleks Maret tulhände versta tagant tulnud, läbi tule ja vee, et kummuli ta üle heita ja teda tagant vana kehaga varjata kui lapsukest kätkis.

Oli aga veel suuremaid muresid, mis Mareti südant valul täitsid.

Ta nägi poega haavatuna, haigena ja suremas. Ta nägi teda võõraile väljadele unustatuna verest tühjaks nõrguvat ja kähiseval häälel abi paluvat. Ja Maret tahtis ta poole rutata, kuid ta jalad ei pääsenud paigast, ta rabelas ja viskles, kuni karjatades ärkas.

Ja ärgates ei mõistnud ta, kelle häält oli kuulnud: poja Jakobi, iseenese või hilise teekäija oma, kes teispool jõge läbi sügistuule venet karjus.

Ta ruttas välja ja leidis jõe kaldalt kojutuleva laadalise, rändava leierkasti-juudi või hilise külamehe. Kuid ta auku-nutetud silmad ei näinud seda, keda ootasid.

Ja ometi läks nüüd ikka sagedamini sõdureid üle jõe, vahel mitugi päeva jooksul. Ühed tulid siit- ja teised sealt- poolt jõge. Enamasti liikusid nad üksikult, aga vahel ka mitmekesi. Nad tulid kõik sõjaväljalt, habemes ja toored. Mõned kirusid ja hooplesid, teised olid vait ning rõhnutud. Kolmandad kandsid seljas pampusid või talutasid käekõrval väsinud hobuseid, kelle märsid olid topitud täis siidriideid, nahku ja väärtasju. Aga oli ka neid, kes vaevaltiselt edasi komberdasid või külamehe vankri paras istusid, kargud kõrval ning kiiver põdemisest teravale ninale pörunud.

Maret vahtis neid kõiki ahne pilguga, otseku piiüdes nende näolt lugeda mingit sõnul seletamatut saladust. Siis hakkas ta neilt pärima sõja kohta üht ja teist, sõudes neid üle tinaselt lainetava jõe.

Ometi ei kuulnud ta ial midagi, mis oleks puutunud ta pojasse. Sest sõda ulatus ühest maapiirist teiseni ja sellest osavõtjaid oli äraarvamata, nagu liiva mere ääres.

Ühed teadsid jutustada ainult veltimisest ääretuis sois ja metsis, teised jälle meeleuist marssidest metsikuis mägedes. Ainult üks oli kõigile ühine: viha, ärritus ning neede.

Ja ühtevitsi olid nad kõik lõpuks sõjalinnit lahkunud. Ühed tulid sõjariistadega, teised viskasid need sinnapaika, ühed hiitsid põgenedes, teised liikusid rüüstates ning vägi-vallaga.

Nad ei tahtnud aga enam sõda näha, neile oli sellest küllalt! Mingu need sõtta, kes seni on kodus istunud, mingu, tapelgu, nemand ei tahtnud aga enam! Ja nad süittasid ning rääkisid ündselt kannatusist.

Maret kuuldas seda kõike hirmust vabiseva südamega.

Ta ei mõistnud pooli asju, mida räägiti, ega saanud aru sõja keerdkäikudest. Kõik peitus talle julma mõllu. Ainult ühte mõistis ta: aastaid kestnud sõda lähenes lõpule. Ja ta hakkas ootama, et terra poeg tuleb niisama äkki, võõrana ja kohutavana, kuid niisama armsana, nagu olid kõik teisedki oma emadele.

- Ta luges aastaid ja kuid ning päevi: sellest oli palju aega, kui poeg nekrutiks läks. See oli ammu enne sõda, ja sõda isegi oli aastaid kestnud. Ja ta arvutas uuesti ning luges sõrmedel: sellest oli seitse aastat. Seitse aastat! Ta ohkas, ja pisarad tulid ta silmi, jätkuks mustthandele varem valatuile.

Siis sõudis Maret ühel päeval kõrbenud kätega soldati üle jõe. See needis ja manas ning küsis lõpuks jõe ja parve ning Mareti nime. Kui ta seda kuulis, tõmbas ta oma neegri käega põuest nahkkukru, ulatas Maretile ja lausus:

«Säh, su poeg saatis!»

Mareti põlved hakkasid värisema.

«Poeg — poeg —?» pomises ta.

«Jah, ta juhatas mulle teed siitkaudu.»

«Elab ta — on ta terve —?» lõõsutas Maret lämbudes.

«Elab mis elab, aga halvasti läks tal,» süiltas sõjamees.

«Mürgine pomm põletas ta näo.»

Maret haaras mõlema käega võõra varrukast kinni.

«Kus ta on? Kuhu ta jäi? Tuleb ta koju?» Ja küsimusi tuli

hädaldades ta suust.

«Küllap ta nüüd juba teel on,» rahunestas võõras. «Oli mu

haigemaja-naaber, aga jäi maha. Pole tal viga ühti, nagu

pisut must, suitsu söödüd. Pea aga sina kukkur alles, —

seal on raha sees.»

Ja võõras pani jala kaldale.

«Ära mine veel, oota, ütle, kuhu ta jäi!» hädaldas Maret.
«Pole mul aega. Ootavad mulgi omaksed. Ja tee on

kaugel.»

Maret seisis rannas kui joounud, hoidis kukrut käes ja vahitis võõrale järele, kes mäerinakut mööda tõusis ja kadus. Siis avas ta värisevail sõrmil kukru. Selles olid mõned omamaa ja mõned võõrad rahad. Omad olid paberist, võõrad kullast. Kuid Maret polnud nii üht kui teist varem näinud ega tundnud nende õiget hinda.

Ta tuli tuppa kui unes, kogu aeg kukrut käes hoides. Ta pani raha lauale ja vaatles nii kuldtükke kui kotti. Kukkur oli peen töö, seda mõistis temagi. Ta katsus seda värisevale sõrmedega ja lähendas silmle, mis nii vähe veel seletasid.

Ja siis mõistis ta äkki: ta pojalt pidi olema palju raha, kui juba niisuguse varanduse esimese ettejuhtuva kojutuliija kätte usaldas. Ta pidi rikas ning suur härra olema, ja seda oli ta juba ammugi arvanud!

Sest päevast peale sai rahakukkur vana Maret'i imestluse ja jumalduse esemeks. Ta ei kulutanud selle sisust midagi. Ustavana tahtis ta kõik poja tulekuni alles hoida. Sest kas oli ta teda raha pärast oodanud ja kas võis mingi rahaga iial tasuda ta armastust!

Aeg-ajalt võttis ta kukru peidupaigast, vaatles seda ja siltas käega ta sametist pinda. See oli kui osa ta pojast, ta vägevuse ning rikkuse võrdkuju.

Nüüd oli ta ootus muutunud kirglikuks. See oli kui põletav janu. Ta mõttes sellele ööd-päeva, see piiras teda, see oli ta ümber ja tas eneses. Tal polnud enam muud mõtet kui poeg, ta liikus ümber veel kui haige ja teda ei huvitanud enam miski muu. Ta vahitis maa ja vee poolt ainult ühte nägu, ja see oli ta poja oma.

Ning ta uned muutusid imelikuks. Ta nägi ainult veel musti nägusid, otseku oleks elanud neegririte riigis. Ta nägi oma poega rändavat võõrail mail kui hommikumaa kuninga, kellest oli kuulnud. Ta nägi poja järel käivat saatkonda Neegri- ja Indiamaa meestest. Maad vaheldusid, kaamelid tuisutasid kõrbeliiva ja kahistasid arude heinkuis. Siis lõi virama jõejoom ja madalad kõrkjarannad alanesid tulija ees. Tema aga kasvab kui hiiglane, mattes endaga poole taevast; ta oli kohutav ja vali, ainult silmad ta süstimustas näos loitsid pehmelt ja armsalt.

Ning Maret nuttis läbi une.

Sel ööl ärkas Maret kaks korda, kuuldes otseku kaugest appihüüdu. Ta võpatas ja kuulatas, kuid kõik jäi vait, ning tuesti vajuus ta unne. Kui ta aga kolmas kord üles jahmus, kuulis ta ärkvelgi kaugest, nõrka hüüdu. See oli nii imelik, nagu polekski see olnud inimese hää.

Kuuvõõt paisis pärapajast sisse, ja nii kuuvalgus kui see imelik hüüd olid jätkuks Maret'i unele.

Selle mõtte juures hüppas Maret äkki jalule, sest väljast, jõelt kostis tõesti nõrk ja katkeline hüüd. Rõivastega, nagu ta nüüd alati magas, jooksis ta välja.

Kuu hele valgus kattis maastikku. Mõned hõbedased pilvekoonlad liikusid ruttu taevas, musti varje üle lagendiku kihutades. Kesel päevast heledust jooksis jõgi süsimustana kui tõrvajoom. Ja oli imelikult vaikne.

Otse vastas, teispool jõge istus kaldakünkjal heledas valguses inimene, põlved püsti, pea kuuvalguses läikiva kiivri all ettepoole kummaras. Ja ta suust kostis imelik hää, mis oli kui koera ulgumine.

Maret jooksis randa ja haaras üleiniimliku jõuga vene. Ta hüppas venesse ja hakkas sõudma. Aga mõne mõlatõmbe järel pööras ta vene ümber ja hakkas hoobama, et rannal olijat näha.

See polnud asendit muutnud. Kuid ta pea oli pisut üles tõstetud, kuu loitis ta näkku, ja see paisis süsimust kui neegril. Ta vari langes kastes rohule mustana otseku ta enese jätk.

Maret hakkas vabisema kogu kehast. Ta oli veel mõni sõud rannast eemal, kui nõrkeva häälega kisendas:

«Jakob, Jakob, kas sina oled?»

Võtras ei vastanud kohe, siis mõmises ta:

«Mi — na — aita — mind — üle —»

Vene jooksis randa, kuid võtras ei liigutanud end. Maret ruttas ta juurde, haaras ta õlast ja käest kinni.

«Oi — mul on valus!» oigas võtras äkki karjatades. Ja ta osutas peaga jalarätikutega mässitud peentele säärtetele. Maret laskus sõjamehe ette põlvili ja kummaras palge ta põlvede lähedale: neist immitsesid verenired. Nende ümber oli kaks rätikut sõlme tõmmatud, otsad kui lillekimbu linnid rippu.

«Pojakene, pojakene —» pomises Maret segasena, ilma et

tal isegi pisaraid oleks silmi tulnud. «Kas sul väga valus on? Kuidas sa siia said? Kas sa liikuda võid?»

Kuid mees ei vastanud midagi, vaid ainult oigas ägades.

Maret pani käed ta kaenla alla, aitas ta aegamööda tões, kätega haige piha ümbert hoides, isegi kogu aeg oiates. Nad astusid tarudes vene poole, ja mees vajus selili selle pärasse, koliseses kui luukere. Siis hakkas ta äkki jälle käsi liigutama ja kähistama.

«Kus mu pamp? Töö mu pamp venessel!»

Maret ruttas uuesti kaldale ja leidis rohust raske sõdurirantisa. Ta viis selle venesse, ühele poole lookas kui vee-ämbril kandes. Siis hakkas ta koju sõudma.

Kogu tee üle jõe ei rääkinud ta sõnagi. Ta vahltis pead pöramata, silmadega otsekui süües poega, kuni need täiusid pisaratega ja ta ei näinud enam midagi.

Jakob lamas selili, nagu oli langenud, põlved püsti ja pea vastu vene pära. Ta silmad olid kinni ja must nagu otsekui surnud kuu heledas valguses. Ta näis nõnda nagu pooleks murtud hiiglane.

Kuid niipea kui Maret käed ta külge pani, et teda püsti aidata, käis jälle valuraputus läbi ta keha. See andus edasi Maretile, ja nüüd pääses tulvama vana naise hädalduste ahastav oja.

Ta rääkis kogu aeg, mil nad teineteise ümbert hoides kardinnakule tõusid. Ses kõnes polnud kindlat mõtet, kuid see oli algusest lõpuni üksainus hädaldav küsitlus. Haige vastas aga ainult silpide kaupa, verekaotusest nõrk ning uimane.

Kui nad omni ukseni jõudsid, tahtis Jakob edasi minna. Ta püsis vaevalt jalul, kuid sihtis visalt lagedale maanteele. Maret hoidis ta ümbert meeleheitlikult kinni ja häälitises ahastuses:

«Pojakene, pojakene, kas sa ei mäleta? Me elame ju siin. Kuhu sa lähed? Siin on meie kodu, pojakene.»

Ja peaaegu kätel talutas ta tuikava sõjamehe tuppa. See ei rabelnud enam vastu, vaid vajus hääletult voodisse, kael kahekorra vastu seinu.

Siis süütas Maret lambi ja ruttas jälle haige juurde.

See lamas liikumata, nagu põsega vastu seinu pööratud, silmad kinni, käed rippu kõrval. Maret hakkas rabelvairil käsili ta rõivaid ja jalarätte päästma. Ta ei pannud vastu, ei liigutanud end ega vastanud küsimustele. Siis asetask Maret ta selili voodisse.

Ta lamas pool-alasti, verised põlved paljad, pea jälle imelikult talha murtud ja kõrbunud habemekontis püsti. Ta polnud meelemärkuseta ega maganud, kuid ainult oigav hinnud gamine andis tunnistust ta elust.

Maret jooksis tuba mööda, tulise rutuga haavamähkmeid käristades. Käsiartega mööda palgeld ojavaid pisaraid pühkides sidus ta haavad kinni ja pettis haige vaibaga.

See lamas mõned hetked, hingas paar korda sügavalt, vaikis. Siis käis äkiline võpatus läbi ta keha, ta avas silmad ning hüppas istuli.

«Kus mu pamp on?» hüüdis ta, hirmunud silmi pööritanud.

Maret haaras ehmatahes ta piha ümbert kinni.

«Pojakene, see on siin. Ära liiguta end. Ole rahul. Pamp on siin.»

«Pane ta mu päitsi.» vastas haige süngelt, silmi sulgedes.

«Pane mu kõrvale.» Ja ta vajus jälle selili.

Maret ei teadnud, mida veel teha. Ta liikus abitult siin-sinna üle toa, iga silmapilk uuesti poja juurde joostes. See aga ei liigutanud end ega vastanud küsimustele. Siis jäi ta hoopis rahulikuks, hingas mõned korrad sügavalt ning vajus unne.

Maret asetask järi voodi ette ja istus sellele.

Ta ei mõelnud veel tükkil ajal midagi järjekindlat, kuid ta segased mõtted kogunesid juba rühmadesse. Ning nende mõtete ainus sisu oli — ahastus.

Kõik, mis oli juhtunud tänasel ööl, oli tulnud äkki kui hoop magaja pähe. Ta oleks võinud pidada seda oma ahastava une jätkuks, kui see poleks olnud ometi nii kohutavalt tõeline.

Ta ees verisel palakal lamas ta poeg, keda ta oli oodanud nii palju öid ja päevi. Nüüd oli ta viimaks tulnud. Kuid ta oli tulnud teisiti, kui ta ilal oli mõelnud.

Rikkana ja uhkena kujutles ta teda tulevat, vähemalt terve vana ning eluroomsana, nagu oli läinud. Kuid ta tuli vigasena ja vaesena, kelle ees käis õudusevabin ning taga armetu villetsus.

Maret ise oli vana, vaene ja rumal, ta polnud enam midagi. Kuid ta elu oli kandunud üle pojasse, ja selles oli veel ta ainus olemasolu mõte. Sellesse oli keskendunud kõik, siin algas ja lõppes kõik. Nähes ta õnnelikku tagasitulekut oleks ta võinud surra, ilma kahetsuseta, et oli kannatanud ja muretsenud tema pärast kogu elu.

Kuid ta tuli tagasi vaevasemana kui laps ja õnnelunana kui laip.

Ja Maret vaates oma poega.

See oli suur, ta näis veelgi olevat kasvanud sest saadik, kui kodunt lahkus. Ta lamas raskena, kaela sooned ja käsi-varte lihased pingul. Ta kõrbenud näol mustasid siin-seal veel habemelapid kui taimestiku jäänused põlenud metsa kohal. Ta huuled olid sinised ja ripsmetud silmalaud sügavas augus.

Ta oli kohutav ning hirmus!

Ja õndsed uned ning painajad näisid teda vaevavat. Ta viskles sinna-tänna, siis avanes ta suur, pikad hambad tulid kõrbenud habeme alt nähtavale, ta ajas kaela õieli kui heideldes, ja ta rinnust kostis üksainus oie, üksainus häädeldus:

«Ooo — hhh —!» mis kustus kahinana.

Maret langes põlvili voodi ette, viskas käed üle sonija ja peitis pea ta korisevale rinnale. See kõik oli nii hirmus ning õudne. Ja pisarad voolasid ojana Maret'i silmist.

Väike pleklamp hõõgus laual. Lambi huuled olid nõest mustad ja nende vahel värises punane tulekeel, värises lak-kamata ja kustumata kui ema-armastus.

3

Hommik koitis, kuid Maret ei maganud. Ta valvas poja juures, ainult aeg-ajalt silmapiliguks istuvi tukkuma jäädes, et siis jälle üles ehmunud.

Kui valgeks läks, hakkas ta arutama, kuis mingit abi muretseda. Missugune see pidi olema, seda ei teadnud ta isegi.

Tal polnud siin luhladel muud naabrit kui metsavahi eemal salus. Ta elas üksi, vahel hommikust õhtuni killa-voore üle laia jõe parvetades, siis aga päevade kaupa kedagi nägemata. Ja metsavahi naisega oli ta riisus.

Kui ta parajasti riidu ja kõike unustades tahtis metsavahi poole rutata, nägi ta seda ennast teispool jõge tulevat, koor ning püss kaasas.

Ta sõudis metsavahi üle, kogu aeg poja õnnetut kojutulekut nuttes. Vanamees urises vihaselt:

«Eks ma öelnud: seni tapavad, kuni on kadunud viimne inimene maa pealt. Siis jäävad järele ainult hundid, reba-

sed ja hirved. Ja siis pean mina söda edasi!» Ning ta naeris karmilt: «Ho-ho-hoo!»

Ta tuli sisse, vaatas silmapilgu vaikides haiget. Märgkoer lähenes sellele, nuusutas ja hakkas urisema. Siis lahkusid nad jälle mõlemad.

Nii ei saanud Maret metsavahilt mingit lohutust. Ta pidi üksi kandma oma muret.

Kui päeva jooksnud inimesi üle jõe sõitis, kes vähegi kuulata tahtsid, siis kaebas ta laialt juhtumuse üle ja palus nõu. Kuid mis võisid öelda külamehed peale õhkamise või nurina valitsuse üle. Toodi muid näiteid sõjaohvreist ja mindi edasi. Kõigil olid omad hoolid.

Ja päev jõudis õhtule. Taervas oli hall ja madal. Sügistuul kahistas rannakõrkjais ja üksikus nõrepajus omni akna all. Lai mudarannaline jõgi loksus tinaraskelt.

Maret oli jäänud lõplikult üksi pojaga. See vaikis valvates ja sonis magades. Ja Maret vahtas ta voodi ees.

Teisel päeval ärkas Jakob juba varakult. Ta oli rahutu ja palavikus, viskles sinna-tänna ning rääkis palju. Kuid ta kõnel polnud selget sisu ja teda oli raske mõista. Ta langes ajuti vaikusse, et seda ärevamalt ärgata.

«Kus on mu raha?» kähistas ta äkki silmi lahti lüües.

«Siin on su raha, pojakene,» hädaldas Maret ja ulatas kukru, mille oli saanud teekäija kaudu.

Kuid Jakob vaatas seda tõmbilt, otsekui tundmata. Siis algas ta uuesti:

«Kus on mu rõivad?»

«Siin, siin, pojakene, su jalutsis.»

«Anna nad siia!» kähistas haige.

«Pojakene, pojakene, mis sa teed nendega?»

«Ma tahan selga ajada. Ma tahan ära minna.»

Ja ta liigutas end. Maret puhkes nutma.

«Sa oled ju haige, pojakene,» vigises ta, käsi murdes. «Sa ei saa kuhugi minna. Ole rahul, pojakene. Sa ei tohi end liigutada.»

Kuid Jakob nihutas ülemist kehaosa rahutult edasi-tagasi. See tegi talle ärraäkimata valu. Ta kaotas silmapilguks meelemärguse. Kuid ärgates vaatas ta hirmunult ümber.

«Kas ma ütlesin midagi?» küsis ta jahmudes.

«Mida sa pidid siis ütleva, pojakene?» ruttas Maret ta juurde.

«Ei midagi.» Ta vaikis helke, mõtteid kogudes. «Ma

vähast sonin. Näen nii hirmsaid asju unes. Ikka ainult sõda, nii ööd kui päeva, aina tapmised. Prrr!» Ta väristas pead. «Sa ära kuula mind, kui juhtun neist kõnelema.»

Kuid Maret ei võinud lasta ühtegi sõna kaduma. Kogu ta elu oli nüüd ainult veel poja voodi juures. Ta ei tahtnud sealt hetkekski lahkuda. Kui ta inimesi pidi üle parvetama, siis kiirustas ta sellega, niipalju kui jõud kandis, et aga rütemini tagasi saada. Teda ei huvitanud nüüd enam ühedki muud kõned kui ainult veel pojast.

Ja möödasõitjad lohutasid teda, et kõik sõdijad veel niigi õnnelikult koju ei jõudnud. Kes kuulist oli pääsenud, neid hukkus kui sääski teekonnal koju. Nad tulid kerjates, neid külmus lumistes mägedes, suri nälga, neid tapsid talupoegade salgad. Ja nende korjuseid olid täis vöörad teed ning metsad, kuhu ükski omane ei ulatu nende silmi sulgema.

Ja teekäitjad jutustasid tundmatust sõdurist, kelle surmukeha oli alles äsja teispool jõge metsast leitud. Ta oli alasti ja ta nägu tundmatuse ni purustatud. Oli näha, et ta oma elu eest oli viimse ni võidelnud. Kuid ial ei saanud omaksed teada ta saatust ning ema ei võinud valada viimset pisarat ta mälestuseks.

Ja Mareti südant täitis kõike seda kuuldes ometi salajane rõõmutunne. Tema poeg oli kodu, ta saab terveks ja algab uut elu. Minevik on kui uni, kuhu ta enam ial ei lange!

Ning ta rõõmutses vaikselt, et poeg oli teda meeles hoidnud. Ta vaatles poja asju ja leidis nende hulgas veel neidki, mis ta lahkudes oli kaasa andnud. Poja kaelas oli rätik, mille ta oli sõtta järele saanud. See oli otsekui meelitus talle enesele.

Kuid kui ta poja voodi juurde tuli, tungis ahastus uuesti ta südamesse. Ta nägi teda valust kerask, silmad kinni, liikumatuna. Kuid ta ei maganud. Maret leadis seda. Ja ta istus poja voodi ette ning vaikis tundide kaupa, usaldamata kõnet alata.

Sest mingi õudusetunne oli poja ümber, mingi neede ta otsaesisel. Ta vaikis, ja ometi ei teadnud ial, oli see valust või mõtelest.

Kuid veel õudsem oli ta siis, kui oma unenäolisest elust tähelepandamatult tõelisse unne süüvis. Siis mustas ta nägu kui haud, mille põhja ei ulatunud vaatama. Ta mustad huuled liikusid, ja läbi kaetud laugude näis tungivat aegu ning avarusi piirav pilk.

Siis kartis Maret oma poega, põlvitas ta voodi ees ja palvetas tasa.

«Ta aimas, et poeg oli nel hirmsail aastail midagi läbi elanud, milleni ta emamõistus ei suutnud ial tugida.»

Ja ta ei püüdnudki kõike mõista. Ta mähkis ta haavu, valades kuivamatuid pisaraid. Ta nägi, et seal kohal, kus kuues oli kuulilauk, polnud ihus haava, ja et haavade kohalt olid rõivad terved. Ta ei mõistnud seda, kuid ei pärinud ka. Talle oli küllalt armastusest, mida võis pojale ohverdada. Talle polnud talle vaja.

Kõik muu oli ükskõik. Midagi muud polnud talle vaja. Vahel, kui Jakob arväs, et ema tähele ei pane, avas ta oma pambu. Ta võttis välja oma varanduse, luges paberitahasid ja kallias kiivri kõinal täis kulda. See oli õudne, kui ta nii istus, õlaga vastu seina toetudes, valust vaevalt meel märkudel, käed poolest künarpeast kullas, silmad leegitsemas. See polnud enam inimene, see oli koletis, kes tulnud altmaailmast, murdes maakoore oma musta peaga.

Ta olemasolu loorus ikka suurema õudusega. Ta hakkas ikka enam ja enam inimesi kartma. Ta laskis akna kinni peita ja elas päevalgi vabiseva tulukese valgel.

«Kes on seal väljas?» karjus ta, istuli karates. «Kes läks akna alt mööda?»

«Kes võis see olla, pojaakene?» hädaldas Maret, lävele rutates. «Mõni teekäija ehk?» Ta vaatas välja. «Ei kedagi.» Ta tuli jälle Jakobi juurde. «Ei ole kedagi, pojaakene, kedagi ei ole. Ja kui ka oleks, mis sellest siis? Eks inimesi ikka käi!»

«Ma ei või neid näha,» oigas Jakob, nägu seina vastu pöörates. «Nad ärritavad mind. Ma ei taha neid näha!»

Kuid peagi unustas ta selle asja, et teisest sonida. Ta oli ühtesoodu palavikus ja jampsis. Ta haavadesse oli lõõnud põletik. Ta kõdunes kui tõugu söödud puu.

Siis kuulis Maret möödasõitjailt, et arst oli kirikumõisa tulnud. Ja ta jooksis sinna. Ta käis maa, mida oli edasi-tagasi poolteistkümmend versta, kahe tunniga ära. Ta tahtis kogu aeg poja juures olla ja ometi ka arstiga kokku saada. Ta polnud enam neli ööd-päeva maganud. Kuid ta kõndis nii ruttu, et näis otsekui ettepoole kummaras jooksvat.

Ta sai tohtriga kokku ja see lubas tulla. Ning ta sõitiski õhtul sedakaudu koju.

See oli noor mees, mustade kinnastega. Sisse astudes pühkis ta prille ega leidnud, kuhu kibarat panna. Siis vaatles ta mõne silmapilgu haiget.

See sonis. Ta haavad lõomasid.

Tohter vaatas Maretile otsa. Ta tahtis midagi öelda ja midagi ütlemata jätta. Vana naine vaatas ta poole üles kui palvetades. Ja noor arst ei osanud nende silmade ees midagi öelda.

«Teie poeg —» alustas ta viivitades, «on väga haige.» Ta viivitas ja mõttes jälle. «Te ütlesite, et ta sõjas oli?» küsis ta siis.

«Jah, härra.»

«Kuid ta haavu pole ravitsetud. See on arusaamatu, kuidas ta nendega suutis koju tulla.» Ta peatus ja pühkis prille. Siin toas oli nii umbne! «Jah, ta on haige. Kuid hoidke teda, siis saab ta terveks,» lissas ta pisut muutunud häälega ja astus ukse juurde.

Maret seisis silmapilgu liikumata. Siis ruttas ta tohtrile järele, kes juba vankrite istus.

«Kas te rohtu ei kirjutagi, tohtrihärra?» küsis ta.

«Ah jaa,» tuletas see meelde. «Tõsi küll.» Ta võttis taskuraamatu välja ja kirjutas tähe põlvel valmis. Siis sõitis ta minema.

Maret seisatas silmapilguks läve ees, temale järele vaadates. Oli läinud hämaraks. Kõle tuul kõhistas pujudes seinä ääres ning väike paberlicht lipendas vana naise käes.

4

Järgmise päeva õhtul — ja see oli neljapäeval — heitis Jakob hinge.

Ta otsekui sulas oma palavikku, muutudes üheksainsaks lõkendavaks haavaks. Ta keha lillatas ja läks mustaks. Ta mürgine veri ulatus südameni. Ja siis kummus ta elu äkki surma musta ruumi nagu hõõguv raud, mis heidetakse karastamisvette.

Öösel tuli metsavahi naine surnut pesema. See oli tige vanamoor pika harva habemega lõua otsas. Kuid nüüd tuli ta ometi naabrile appi ta õmnetuses.

Nad soojendasid vett ja asetasisid surnu lauale. See lammas selili, ulatudes nii peast kui jalust üle laua. Ta nais-
tis kui metallteos, mida hallitus ja rooste on purenud. Ta põlved roosatasid, reied rohetasid, ta keha oli sinikollane ja nägu must. Ta oli uhke ning hirmus.

Ja metsavahi naine tundis ta pesemisest tihrast lõbu. Ta küüris ta keha sooniste kättega, silmis tuli ning huuled vabisesmas. Maret aga oli uppumas pisarate paljusse.

Siis asetasisid nad korjuse laudside ja lauisid kahekesi paar kirikulaulu, üks kõrge ja teine madala häälega. Metsaviiht seisis jalutis ja mõttes surma, hundijahi ning viina peale.

Siis läks metsavahi-paar koju ja Maret jäi üksi oma pojaga.

Ta istus madalale pingile surnukeha kõrvale, vaatas selle näkku ja jäi nõnda liikumata kauaks ajaks. Tuli põles vaevalt vabisesedes ja kõik oli vait. Maret silmad olid kui veri-
sed haavad ja neist ei tulnud enam pisaraid. Ta vahtis aina poja nägu, sellesse süvenedes, otsekui püüdes ta jooni igaveseks ajaks meelde koguda ning südamesse kätkeada. See oli ta armastuse viimne jumalateenistus, sügavam ja kohutavam kui miski seni. See ulatus üle inimliku piiri.

Nõnda valvas ta kogu öö. Kuid koidu eel sulgusid ta silmad ääretust väsimusest. Ja ta nägi und. Kuid see uni oli nii lühike ja kohutav, et ta hirmuunult ärgates ainult üht silmapilkselt pilti sest mäletas.

See oli pilkeline naeratus surnu süsimustal näol —!

Ja Maret hüppas üles ning hakkas palvetama kui oma hingeõnnistuse eest. Ta palus kõiki taeva jõudusid, palus lakkamata ja kava, värisedes kivipõrandal.

Järgmisel päeval võttis metsaviht surnu mõõdu ja tegi puusärgi. Ja veel päev hiljem — pühapäeval — sõudsid nad kõik ühes surnuga kiriku juurde, et lahkunud viimsele puhkusele sängitada.

Kui see oli tehtud ja metsavahi-paar lahkunud, langes Maret kummuli üle värske kääpa. Ta ei nutnud enam ega õhanud. Ta vanad sõrmed ainult tungisid pikkamööda kohedasse liiva, ja ta nägu, ta suu ning silmad puudutasid niisket mulda. Ta hingas sisse selle lõhna, mis näis tulevat mää sügavusest. Ta muutus otsekui isegi mullaks, kivi-
nes kääpaks, lamades selle kohal põrmus oma musta suur-
rätti all.

See oli ema mure, suurem kui kõik mured maailmas. Seda hoovas ema süda, tulisem kui miski lootuse all. Selle väljenduseks polnud enam sõnu ega pisaraidki.

Kui ta viimaks pea tõstis, nägi ta lähedal pingil meest soldatisemelis, mustad käed jõuetult süles. Ta nägu oli kol-

lane ja rind sisse vajunud. Maret ei tundnud meest, kuid see hakkas temaga rääkima, vaikse ning kähiseva häälega:

«Ma kuulsin, et ta on surmud. Ma tuln teda veel vaatama.» Rääkija peatus veidi ja kõhis. «Kui lahkusime, lootsime mõlemad terveks saada. Tahtsime veel kord elu algusest alata. Kõik oli alles ees.» Ta peatus jälle, ilma et oleks ometi mingit vastust oodanud. Siis jätkas: «Kuid nüüd on kõik möödas. Ta jõudis minust ette. Mind sööb tundmatu tõi kui mürk. Aga mis viga oli temal?»

«Ta oli haavatud,» vastas Maret, ja veel kord nõrgusid pisarad ta silmi.

«Haavatud?» imestas võõras. «Ta haavad olid ammu terved. Need ei võinud ial enam kurja teha. Ainult üle pahema põse läks veel põlelushaav, kuid seegi oli kerge.» Nüüd tundis Maret rääkija. See oli sama mees, kes tõi talle Jakobi rahakukru. Ta ajas enese püsti ja küsis imestades:

«Ta polnud siis haigemajas põlvist haavatud?»

«Ei, ei kunagi.»

«Ja ta nägu polnud üleni must?»

«Ei, ainult ta meelekoht ja põsk oli lilla.»

«Issand jumal,» öhkas Maret imelikult langenud häälega. «Mis peab see siis tähendama?» sosistas ta. «Haavad põlvnis ja põlenud nägu — kust sai ta need pärast? Kes haavas teda?»

Kuid võõras ei vastanud. Ta istus imelikult kõssis. Ta luised käed ei liikunud. Siis ütles ta, otsekui enesette:

«Nüüd oleks võinud elu alata, kuid kõik on hilja. Ma tahtsin naist võtta, kuid mul pole enam elurõõmu. Ma tahtsin lapsi sünnitada, kuid mul pole enam jõudu. Kõik on juba hilja.»

Ta peatus jälle. Oli läinud juba hämaraks. Raagus puud tõusid taeva poole kui vitsakimbud. Oli surmvaikne. Siis algas võõras jälle:

«Vahel näen ma surnuid, ääretud karjad. Nad ei liigu enam, nad ei mõtle enam, nad ei kannata enam. Kõik on vait, kõik on pime, kõigel on lõpp. Ja ma ei tea siis, milleks olen mina liikunud, võidelnud, kannatanud.»

Ja silmapilgu pärast lisas ta, vaevalt kuuldavalt:

«Sest õo tuleb ikkagi, suur, rannatu, ärkamatu surma-õo...»

Ta hää! kustus sosinana ja vaikis.

Maret tuikus surmuaia väravast välja, nii kummaras, et teda õhtuvidedevikus võis vaevalt märgata. Ta läks alla jõe randa, lükkas vene vette ja istus sisse, kuid ise sõuda ta enam ei jaksanud. Ta rann oli korraga kadunud, ta käsi-varred, mis nii kaua olid mõlasid tõmmanud, olid äkki jõuetud. Ta tundis ainult, kuis vene pärioolu kandus, kuid ta ei suutnud käsi enam aerupäradelt tõsta, kuhu oli kummuli vajunud.

Ta mõte oli peatunud. See oli nagu kivi, raske, külm ja liikumatu. Selle vaatlusse võisid kuulda ääretud ajad kui silmapilgud. See oli tuim ning mõtletu mõte:

«Keda, keda olen ma armastanud, keda matnud, keda leinanud?»

Kuid Maret ei saanud vastust.

Ta nägi oma onni minevat mööda ja kaduvat pikkamisi, kuid ta ei liigutanud end. Vene ja vesi näisid liikumatud, ning oli, kui oleks maja oma raagus puuga pärapäja all aeglaselt mööda ujunud. Ikka ainult edasi, ainult edasi, tarretuse jäises virus...

Kuusirp tõusis taevasse, valades külma kuma üle udutsevate luhtade. Ta valus valgus tilkus mustale veele ja maale, kust tõusid pöössaste skeletid. Taevas rohetas ja sinas selle hõbedase küünla valgel tershedelal.

Aga vene liikus pärioolu peatumata. Ta läbis kuu valgelt tõusvaid udukoonlaid, pöössaste kontuurid kandusid tást mööda, pilved vahetusid tema kohal taevas. Ja lõpuks näis, nagu oleks ainult vene seisnud ja kõik muu tást mööda voolanud. Voolasid taevas ja maa, voolasid rannad ja puud. Voolasid jõe sünged lained lakkamata ning peatumata — otsekui ema armupisarate ilmlõpmatus.

1919.